

Turizm Sektöründe Turistik Tesislerin Yeri - Anadolu'da Hanlardan Temalı Otellere Geçişte Mimari Biçimin Panoraması

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ÇAĞNAN
Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
<https://orcid.org/0000-0002-5506-7849>
cigdem.cagnan@neu.edu.tr

Prof. Harun ÖZER
Yakın Doğu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
<https://orcid.org/0000-0002-0628-2948>
harun.ozer@neu.edu.tr

Öz

Anadolu, turizme kaynak olabilen ülkelerin başında gelmekte olup, antik çağlardan günümüze kadar oluşturulan seyahat, ticaret ve askeri amaçlı yollarla örülmüştür. Tarih boyunca insanlar, bu yollar üzerinde seyahat edenlerin konaklamalarını ve güvenliklerini sağlayan binalar inşa etmişlerdir. Roma-Bizans Anadolu'sunda manastırlardan başlayarak, hanlara kadar yolcuların konaklayacağı binalar inşa edilmiştir. Türkler de, Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları 1071 yılından günümüze kadar olan süreçte, seyahat edenler için konaklama binalarının yapımına önem vermişlerdir. Bu binalar, Selçuklulardan Osmanlılara, oradan Türkiye Cumhuriyetine kadar turizm olgusuna hizmet vermiştir. Yapılan bu çalışmada, dönemin turistik tesis olarak nitelendirilen hanlar ve kervansaraylardan başlayarak, günümüzdeki temalı otellerin mimarisinde oluşan *biçimin* konu edilmesi amaçlanarak, bu biçimlenme sürecinin görsel panoraması verilmeye çalışılmıştır. Literatür taramasına dayalı ilgili örnekler seçilerek üsluplarına ve dönemlere göre açıklanmıştır. Günümüzde turizm, seyahat edenlerin gereksinimlerini karşılayan bir organizasyon olmayıp, makro-ekonomik ve global bir sektördür. Turizm tesisleri bu sektörünün gelişimi sürecine paralel olarak biçimlenmekte ve *turizm sistemi* içerisindeki yeri giderek önemini artırmaktadır. Bu önem nedeniyle turizm sektörünün *sistem analizi* yapılmıştır. Turistik tesislerin sistemin en önemli ögesi (bileşeni) olduğu ve sistemin diğer ögeleri tarafından etkilenerek, şekillendiği görülmüştür. Tesislerin tarihi süreçte biçimlenmeleri, dönemlerinin sosyal yaşamı, kültürel değerleri ve ekonomik güçlerin oluşturduğu mimari üsluplara (stil) bağlı olarak geliştiği görülmüştür. Globalleşen mimari tasarım öğelerinin Anadolu'da inşa edilen turistik tesislere yansıdığı izlenmiştir. Verilen örneklerle bu gelişimin panoraması yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Turizm, Turistik tesis, Otel, Mimari biçim.

The Place of Touristic Facilities in Tourism Sector – Panorama of Architectural Form Through Inns to Themed Hotels in Anatolia

Abstract

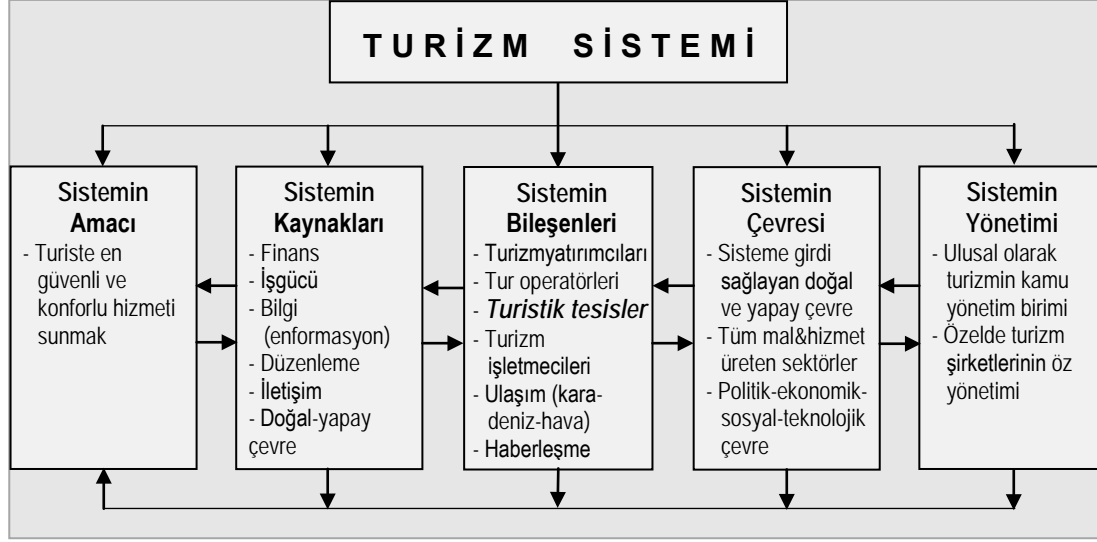
Anatolia is one of the countries that can be a source of tourism and is knitted by roads for travel, trade and military purposes which were created from antiquity eras to today. Throughout history, people have built buildings which provide accommodation and security for travelers on these roads. In the Rome-Byzantine Anatolia, buildings were built to accommodate travelers starting from the monasteries to inns. The Turks paid attention to the construction of accommodation buildings for travelers during the period from the year 1071, when they settled in Anatolia. These buildings, from Seljuk's to the Ottomans then to the Republic of Turkey serves for tourism phenomenon. At this study, starting from inns to caravanserais which are qualified as touristic facilities of the period, the *form* of today's themed hotels has been the subject. The visual panorama of this formation process will be tried to be given in the study. Related examples based on literature review were selected and explained according to their styles and periods. Tourism is not an organization that meets the needs of travelers, but is a macro-economic and global sector. Tourism facilities are shaped in parallel with the development process of this sector and its place in the *tourism system* is gaining importance. Due to this importance, the *system analysis* of the sector has been carried out. As a result, it has been seen that *touristic facilities* are the most important element (component) of the system which were shaped with influencing by other elements of the system. It has been observed that these facilities have developed depending on social life, cultural values and economic forces that shape the architectural styles of the historical period. The global architectural design elements are reflected in the touristic facilities built in Anatolia. A panorama of this development was tried to be made with the given examples.

Keywords: Anatolia, Tourism, Tourist facility, Hotel, Architectural form.

1. Giriş

Turizm: Seyahat (voyage) etme, yeni yerleri görme, eğlenme, kültürleri tanıma ve ticaret yapanlardan başlayarak, onlara hizmet üreten ekonomik bir sektöre isim ve anlam veren bir kavramdır. Turizm üzerinde yapılan tüm araştırma, literatür, gözlem ve bilimsel çalışmaların sonucunda, içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılda uluslararası ve hatta uzaya açılarak hizmet üreten bir makro ekonomik sistem olarak gelişmekte olduğu görülmektedir. Temelinde seyahat eden insanlara yollarda konaklama, yeme-içme ve eğlence hizmeti sunan bir sektör bulunmaktadır.

Turizm sektörüne sistemler yaklaşımı (sistem analizi) açısından bakılarak analiz edildiğinde, sistemin amacı turiste en konforlu ve kaliteli hizmet sunmaktır. Bu amaca ulaşmak için sistemin kaynakları, bileşenleri, çevresi ve yönetimi birbirleri ile iletişim içerisinde hareket ederek hedefe yönelmektedirler. Sistemin bileşenleri içerisinde yer alan *turistik tesisler* sistemin en önemli ve kapsamlı bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Sistemler yaklaşımına göre turizm sektörünün sistemi

Turizmin fiziksel yapısını oluşturan *turistik tesisler* geniş kapsamı ile incelendiğinde; mimari eseri oluşturan fonksiyon, inşa teknolojisi ve yapı malzemesi yanında, ortaya çıkan mimari ürünün biçiminin önemli olduğu görülmektedir. Dinamik ve yenilikçi yapıya sahip olan turizm, tesislerinde görkemli, göz alıcı ve heyecan yaratıcı biçimler aramaktadır. Tarihi süreçte biçim, üsluplar üzerinden gelerek oluşmuş bir düşünce felsefesini içermektedir. Bu üsluplar, tüm sanat dallarını ve hatta toplum yaşamını biçimlendirmiştir. Bir mimari yapıt için, '*biçim özün görüntüsü, öz ise gerçeğin kendisi*' yorumu yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmada hizmet sunan turistik tesislerin mimari biçimi üzerinde durularak, fonksiyonu ve inşa teknolojisi kapsam dışı bırakılmıştır.

Çalışma konusu bugünkü sınırları içinde, Türkiye Cumhuriyeti Anadolu'su coğrafi alanı ile sınırlandırılmıştır. Anadolu'da Ortaçağa kadar yaşayan toplumların kültürel mirası üzerine inşa edilen ve bin yılı aşan tarihi süreçte (1071-2019) yerel toplumlarla Türklerin yaşadığı görülmektedir. Bu süreçte turizmin henüz şekillenmediği, yalnızca yakınlarını görmek ve ticaret yapmak amacıyla seyahat edenlerin konaklama gereksinimini karşılayan mimari yapıtların inşa edildiği görülmektedir. Çalışmada, bu coğrafi alanda seyahat edenler için inşa edilen hanlarla kervansaraylardan başlayarak, 1980'den sonra hızla gelişen ve teşvik edilen turizm sektörünün fiziki yapısını oluşturan *turistik tesislerin* mimari tasarımlarında *biçim* üzerinde durulmuştur. Öncelikle turizmi tanımlayarak ve günümüzdeki son aşamalarını inceleyerek, turizm sektörünün dünyadaki ve Anadolu'daki gelişimi verilmeye çalışılmıştır.

2. Turizm – Turist Kavram ve Tanımları

Turizm kavramı Latince'de dönmek, etrafını dolaşmak, geri dönmek anlamına gelen 'tornus' kelimesinden gelmektedir. 'Tur' kelimesinin kullanımı, 18.yy'da genç İngiliz soylularının eğitim amaçlı olarak Avrupa'ya giderek tarihi, bilimi, kültürü ve doğal çevre güzelliği bulunan yerleri ziyaretlerinde kullanılmıştır. Tarihe geçen bu gezi Büyük Avrupa Turu (The Grand Europe Tour) olarak adlandırılmıştır. İngiliz Thomas Cook, 5 Temmuz 1841 yılında ilk paket turu düzenlemiştir (URL 1; Goeldner & Ritchie, 2009: 47).

İnsanlar tarih boyunca yaşadıkları yerlerden gezip-görme, dinlenme gibi psikolojik ve sosyo-kültürel aktivitelerde bulunmak üzere seyahat etmekte, geçici olarak kaldıkları yerlerde konaklamaktadırlar. Bu dinamik yapı çeşitli dillerde değişik anlamlarda kullanılmış, sonuçta 'turizm' olarak tek bir sözcükle tanımlanmıştır.

Turizmi ilk olarak, 1905 yılında Guyer-Feuler; *artan hava değişikliği ve dinlenme ihtiyacından doğan, doğa ve sanat güzelliklerini tanıma isteği ile birlikte gelişen ticaret ve sanayinin kusursuzlaşan ulaşımınla birlikte ulusların ve toplulukların biri birini tanıma isteğinden ortaya çıkan modern bir olay*, olarak tanımlamıştır (Maviş, vd., 2002:2; Kozak, vd., 2014:1).

1937 yılında Milletler Cemiyeti'nin yapmış olduğu tanımlama ile turizm ve turist kelimeleri resmen kullanılmıştır. Turizm Akademisi 1953 yılında yayımladığı Milletlerarası Turizm Sözlüğünde turizm; *zevk amaçlı seyahatleri anlatan bir terim ve bu özelliği taşıyan seyahatleri gerçekleştirmek için yapılan insani faaliyetlerin tümü ile turistlerin gereksinimlerini karşılamaya olanak veren bir endüstri*, olarak tanımlanmaktadır (Eralp, 1983:39,40).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen ve değişen turizmi Prof. Caspar geniş anlamıyla; *turistler, turistik işletmeler ve turizm organizasyonlarından oluşan alt sistemlerle bu alt sistemlerin sosyal, ekonomik, politik, hukuki, teknolojik ve çevreyle ilgili olan ilişkiler bütünü olan global bir sistem*, olarak tanımlamaktadır (Baştemur, 2009:5).

Uluslararası Turizm Uzmanları Birliği (Association Internationale D'Experts Scientifiques Du Tourisme - AIEST) turizmi; *yabancıların seyahat ve geçici ya da sürekli asli gelir sağlama faaliyeti için yerleşmeye dönüşmemek koşulu ile konaklamalarından ortaya çıkan ilişkiler bütünü* olarak tanımlamaktadır (Baştemur, 2009:5).

Turizm kavramı mimari, kültürel, ekolojik, politik, sosyal, psikolojik ve teknolojik öğelerden oluşan bir bütündür. Bu kavramın gelişimi, insanların rekreasyon amaçlı beklentilerinin değişim ve gelişimine paralel olarak, turizm ürünlerinin gelişimi ve çeşitliliğine yol açmıştır.

Turist kelimesi Fransızca kökenli olup, 'touriste' teriminden gelmektedir. Fransızca'da turiste 'zevk ve merak için gezen kimse' sözcüğünden alınmaktadır. Bu söz Fransızca 'tour', dolaşma, döngü sözcüğünden türetilmiştir. Kelime anlamı, geçici bir süre için seyahatleri sürecinde insanlara verilen bir sıfat veya isim olarak uluslararası nitelik kazanarak, kavramlaşmıştır (Eralp, 1983:8,9).

Türkçe'de 'turist' kavramı, ikinci dünya savaşı sonrası dünyada gelişen turizmle beraber kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye Anadolu'sunda seyahat edenler için yolcu ve misafir kavramı kullanılmıştır.

Turist tanımlanması da turizm tanımlanması gibi geniş bir zaman dilimine sahiptir. Seyyah (gezgin) tanımından çıkarak 'turist' olarak adlandırılmaları, sürekli yerleşme amacı olmaksızın ailevi ilişki, din, sağlık, eğlenme, dinlenme veya boş zamanlarında ticari olmayan amaçla seyahat eden kişilere denilmektedir.

Turist için birçok tanım yapılmaktadır. 1937'de 'Milletler Cemiyeti İstatistik Uzmanları Komitesi' tarafından yapılan tanıma göre; *sürekli ikamet ettiği ülkenin dışında herhangi bir ülkeyi en az yirmidört saat olacak bir süre içinde ziyarette bulunan kişi yabancı turisttir* (Tunç ve Saç, 1998:6; Kozak, vd., 2014:5).

Birleşmiş Milletlerin 1963 yılında Roma'da düzenlediği Turizm ve Seyahat Konferansı'nda ziyaretçi ve turist tanımları görüşülmüş, o güne kadar yapılan en geniş ve kapsamlı bir tanımlama yapılmıştır. Bu tanıma göre ziyaretçi; *sürekli yaşadığı ülke dışında her hangi bir ülkeyi çalışma amacı dışında ziyaret eden kişidir* (Maviş, vd., 2002:6). Burada turistin gittiği ülkede en az yirmi dört saat kalması söz konusudur. Seyahat sürecinde transit geçişte bulunan kişiler, turist sayılmamaktadır. Turistin turizmde olduğu gibi çeşitleri bulunmaktadır. Yabancı turist, yerli turist, günü birlikçi gibi türleri oluşmuştur.

Günümüz turizmde turiste yabancı olarak bakılmasından dolayı, geldiği ülkede hukuksal güvenliği ile koruma altında olmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Anadolu'da Selçuklulardan başlayarak Osmanlı'ya kadar geçen süreçte, Han ve Kervansaraylar vakfiyelerinde konaklayan yolcuların mal ve can güvenliklerinin korunması ile yolcuların davranışlarını kayıt altına alan kaideler konmuştur.

Turizm Sektöründe Turizm Tesislerinin Yeri

21. yüzyılda turizmin kendine özgü bir sisteme sahip olup, turizm sektörünü oluşturduğu görülmektedir. Turizm sektörü ekonomik olduğu kadar sosyal, kültürel ve çevresel yapının da gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Dieke, 2003: 287).

Tablo 1'de görüldüğü gibi, turizm bir sistemdir çünkü birçok öge (bileşen) birbirleri arasında karşılıklı etkileşimde bulunarak, turizmin gereksinmelerini karşılamak amacına yönelmektedir. Burada amaç turiste hizmet sunmaktır. Bu sistemin öğelerinden birisi de turistik tesislerdir. Tasarım ve uygulamasını sağlayan inşaat sektörünün mimarlık alanında yer almaktadır. Mimarlık bu sistemin hizmet üretilen turistik tesislerin tasarım ve gerçekleştirilmelerinde sisteme girmektedir. Turizm sektörü, ülkeler için katma değeri pozitif olan bir yapıya sahip olup, uluslararası makro ekonomik bir sektör olarak gelişimini 1950 yıllarından itibaren hızlanarak sürdürmektedir.

Yapılan araştırmalardan, otel tanımının 18. yüz yılda Fransa'da ortaya çıktığı ve Avrupa'da şekillendiği görülmektedir. Fransızca kökenli bir sözcük olup "L'hôtel" kelimesinden türetilmiştir. Misafirhane anlamına gelmektedir (Bayer, 1992:21, 22). Turistik tesis kavramı içinde fonksiyonuna göre oteller, moteller, tatil köyleri, pansiyonlar, butik oteller olarak türler oluşmaktadır. Oteller ayrıca kapasite ve verdiği hizmete göre de kendi aralarında sınıflandırılmaktadırlar.

3. Anadolu Coğrafyasında Yaşayan Topluluklar ve Kültür

• Anadolu'da Antik Dönem

Anadolu, Doğu (Asya) ile Batı (Avrupa)'yı birbirine bağlayan büyük göç yollarının ve medeniyetlerin geliştiği bir coğrafi alanıdır. Tarih öncesi uygarlıklardan günümüze kadar gelen kültürün oluşmasını sağlayan toplumların Anadolu'daki yerleşim alanları Şekil 1'de görülmektedir. Antik çağ toplumları yerleşik düzende kentler oluşturmuşlar, yerleşimleri birbirine bağlayan kara, deniz, nehir yollarından oluşan bir yol sistemi ve ağı kurmuşlardır. Bu yolların amacı ticaret ve askeri ağırlıklı olup daha düzenli, tekerlekli araçların geçmesine olanak sağlayacak şekilde yapılmışlardır. Aynı zamanda hayvan ve insanların kullandığı patika yolların izlerini gösteren kalıntılara rastlanmaktadır. Günümüzde bu ağı belirleyen kalıntılar üzerinde çalışılmaktadır. "Bunlar arasında Hitit-Asur ticaret kolonilerinin yollarını, Pers Kral Yolu'nu, Roma Dönemi Roma Askeri Yolu'nu ve bunun devamı mahiyetindeki, daha sonra İpek Yolu olarak bilinen Bizans'ın askeri ve ticaret yolu ile mil taşlarını kaydetmek mümkündür (Yavuz, 1997:3; Keçiş, 2013:850)."özetlemesini, (Demirci, 2014:101) yapmaktadır.

Şekil 2. Anadolu uygarlıklarının dağılımı (URL2)

Şekil 2'de görülen yerleşimlerdeki mimari eserlerin birçoğunun yok olmasının yanında, nesilden nesile aktarılan bilgilerle binaların yapımındaki tasarım öğeleri, malzeme kullanımı ile geleneksel yapı işçiliği süre gelmiştir. 1071'de Bizans Anadolu'suna giren Türk Toplumunu, bu miras üzerine kurularak kültür yaşamını sürdürmüştür. Türkler mimari tasarım alanındaki kültürlerini Orta Asya'dan getirdikleri taş ve tuğla yapım tekniklerini yerel ustalarla daha da geliştirerek kullanmışlardır. Bu mimari yapıtların arasında hanlar ve kervansaraylar geniş yer almaktadır.

• Anadolu'da Selçuklular ve Osmanlılar

(Akdağ, 1979:35). “En mühim olanlarını gösterdiğimiz bu yollarda kalabalık kervan kabileleri aralıksız ticari eşya taşımakta olduklarından, soygunculuğa karşı güveni ve yolcuların geceleri konaklayacağı yerlerdeki istirahatlerini sağlamak bir meslek haline gelmişti. Bunun üzerine menzil olmaya elverişli yerlerde hanlar inşası usulü ortaya çıktı. Harabeleri bugün de gördüğümüz ve içlerinden bazıları birer mimari örneği olarak hala ayakta duran Selçuklu Kervansarayları o hayatın hatırasıdır.” bilgisini vermektedir. Aynı eserde bu çapta büyük binaların maliyetinin çok olduğundan dolayı Selçuklu sultanları, vezirler, emirler ve başka zenginler tarafından kendilerine gelir kaynağı sağlamak için yapıldıkları belgelenmektedir.Şekil 3'te, Selçuklu devletinin başlıca ticaret yolları ve bu yollar üzerindeki kervansaraylar görülmektedir.

Şekil 3. Anadolu Selçuklu Devleti başlıca ticaret yolları ve kervansaraylar (URL3)

Yapılan bu çalışmada, Selçuklulardan başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geçen süreçte, Türkler tarafından inşa edilen han ve kervansaraylardan örnekler alınarak, mimari biçimleri yorumlanmaktadır. Çalışma kronolojik sıralama ve zamanlamalı, sanat tarihi niteliğinde olmayıp mimari açıdan ele alınarak, turizmin ilk konaklama tesislerinin görsel biçimlenmelerini inceleme alanına almıştır. Büyük Selçuklu devletinin Moğol istilası ile dağılması ve beylikler sürecinden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar seyahat ve dolayısı ile turizme hizmet veren mimari tesislerin görselliği incelenmektedir. Süreçteki han ve kervansaraylar Selçuklu dönemi, Osmanlı İmparatorluğu ilk devirleri ve Batılılaşma süreci ile Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde yapılan turistik tesisler sıralaması ile örneklenmektedir.

4. Anadolu’da Hanlardan Temalı Otellere Geçişte Mimari Tasarımda Biçim

Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra, batıya doğru gelişinde henüz Bizans toprakları sayılan Anadolu’dan önce, İran-Aşağı Mezopotamya’da Büyük Selçuklu devletini kurmuşlardır. Daha sonra beylikler halinde göçen Türk toplulukları Anadolu’ya yerleşmişlerdir. Moğol istilası ve beylikler dönemi olarak 1071-1295 tarihi sürecinde, ticaretin mal değişimi kervanlarla yapılmakta idi. Henüz tekerlekli araçlarla mal taşımacılığı yapılmadığından, konaklama tesisi olarak hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu yapıların planlamalarındaki fonksiyonlar; insanların dinlenme ve yeme içmesini karşılayan kapalı hacimlerin yanında, hayvanların dinlenme ve bakımı için gerekli olan açık ve kapalı hacimleri içermektedir. Kare ve dikdörtgen avlulu bina tipi şablon halinde kullanılmış, cepheler sade yonu taşla kaplanarak korunma amaçlı küçük pencereler yapılmıştır. Bu mimari biçimde en önemli öge giriş (taç kapı) kapılarıdır.

Osmanlı devletinde de ticari amaçlı seyahatlerde hanlar yerini korumuştur. 1739’lardan sonra Batılılaşma (modernleşme) döneminde ve ağırlıklı olarak Fransa’da başlayan otelleşme benzeri turistik tesis olarak nitelenen oteller inşa edilmiştir. Çoğu Avrupa kökenli mimarların tasarladıkları otel binalarında cephelere önem verilmiş, mimari üsluplar aynı binada karışık olarak uygulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ilk dönemlerinde *milli mimari* akımı anlayışı ile birçok bina tasarlanmıştır. Ankara Palas, bu binaların içinde en önemlilerinden biridir. Özellikle 1963’lerden başlayarak turizmi bir sektör olarak şekillendiren Devlet Planlama Teşkilatı, 1980’lerden sonra turistik bölgeleri belirleyerek, yapılacak turistik tesislerin çağdaş bir planlama ile inşa edilmesini sağlamıştır. Belirlenen bu turistik bölgelerde, uluslararası mimari anlayışla tasarlanan birçok otel ve tatil köyü inşa edilmiştir. Otel tasarımında son aşama olan ve yapısal değişimi getiren *temalı oteller* dönemi başlamıştır.

Anadolu coğrafyasında, kervansaray ve han yapılarından, temalı otel yapılarına geçiş süreçlerindeki dönemlerine göre mimari biçim yorumları Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’te verilmektedir.

Tablolarda izlendiği gibi, konaklama yapıları ve otellerin mimari biçimlenişleri, konaklama tesislerinin işletme özelliklerine, yerel temalara, işletici firma prensiplerine ve günümüzdeki turizm potansiyelinin global ölçekte yönlendirilişine göre gelişmektedir.

SELÇUKLU DÖNEMİ (1071-1308)	
Kervansaraylar-Hanlar	
Mimari Biçim ve Cephe Tasarımlarındaki Özellikler	
<p>Kervansaray ve hanlarda genel planlama öğeleri kare veya dikdörtgen avlulu plan tipleri kullanılmaktadır. Avlu etrafında kolonlu revaklar ve kapalı odalar sıralanmaktadır. Anadolu'da Selçuklulardan itibaren üç tipte inşa edilmişlerdir. Tek katlı avlulu hanlar, iki katlı açık avlulu hanlar, üçüncü tip her iki tipin üzeri kapalı avlulardan oluşmaktadır. Kesme taş duvarlar esas yapı malzemesini oluşturmakta, yapı yonma (yonu) taşla kaplanmaktadır. Koruma amaçlı olması esas alındığından, dışa açılan pencereler küçük tutulmuştur. Cephe süslemesinde en önemli unsur, esas giriş kapısı olan 'taç kapılardaki taş işçiliğidir. Çoğunda yerli işçilikle kullanılan geometrik ve doğal bitki motifleri işlenmiştir. Selçuklu dönemi kervansarayları kesme taş kaplı ve destek kuleleriyle güçlendirilen yüksek duvarları ile kaleyi andırmaktadırlar. Birçok han ilk müslüman Türk devletlerinden Gazne ve Karahan mimari üsluplarını taşımaktadır. Cephelerde genel olarak kudretin ve zenginliğin yansıtıldığı mimari biçim kullanılmıştır.</p>	
<p>Sultan Han-Aksaray(1229)</p> <p>URL4, [Erişim tarihi:29.07.2019]</p>	<p>Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han, dönemin mimari anlamdaki ilk han yapısı örneğidir. 1229'da 1. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Anadolu'daki en büyük han olan bu yapı, aynı eksen üzerine, kapalı kısmı daha dar iki dikdörtgen mekândan oluşmuştur. Yapı malzemesi olarak kesme taş kullanılmıştır. Açık ve kapalı kısmın taş kapılarında yoğun bir bezeme görülmekte, mukarnaslı giriş taş kapı nişini çevreleyen süs kemerinin etrafında altıgen madalyonlar bulunmaktadır. Yapı genel olarak anıtsal bir görüntü vermektedir.</p>
<p>Zazadin Han-Konya (1237)</p> <p>Özkafa, 2015.</p>	<p>Konya-Aksaray yolu üzerindeki Zazadin Han kapalı alan ve açık (avlulu) alan olmak üzere iki bölümlüdür. Yapı, avlunun nispeten kapalı kısımdan daha büyük olması sebebi ile avlunun yapıya hakim olduğu plan tipine sahiptir. Dış duvarlarının yapımında antik döneme ait eski yapıtlara ait taşlar kullanılmıştır. Selçuklu dönemi taş işçiliğinin önemli bir örneğidir. Taç kapısı ve duvarları destekleyen kolonları ile cephede hareket aranmıştır.</p>
<p>Sarı Han-Nevşehir (1249)</p> <p>URL5, [Erişim tarihi:29.07.2019]</p>	<p>Yapı 2000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Tek katlı olan yapı, kare avlulu açık bölüm ve dikdörtgen şeklindeki kapalı bölümden oluşur. Yapı malzemesi olarak sarı, pembe ve devetüyü renginde düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Kapı kemerlerinde iki renkli taşlar kullanılarak, dekoratif bir görünüm sağlanmıştır. Dönemin yapılan son hanıdır. Oldukça sade inşa edilen yapıda önemli bir bezeme yoktur. Cephe tasarımında kudret ve zenginliği yansıtan mimari biçim kullanılmıştır.</p>

Tablo 1. Selçuklu dönemi konaklama yapıları

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (1299-1840)	
Kervansaraylar-Hanlar	
Mimari Biçim ve Cephe Tasarımlarındaki Özellikler	
<p>Osmanlı'da han-kervansaray binaları Selçuklu hanlarının devamı olarak gelişmiştir. Kervan yolları üzerindeki hanların bakımı ve onarımı yapılmış, daha sonra kentlerin gelişmesi oranında inşa edilen, kent içi hanlar önem kazanmıştır. Plan ve cephe anlayışı fazla değişmemiştir. Başta İstanbul, Bursa, Konya, Edirne gibi bölgesel merkez olan kentlerde yoğunlaşmıştır. Köy ve kasabalarda daha küçük ölçekte ve ticaret anlamlı hanlar yapılagelmıştır. 1500'lü yıllardan sonra Anadolu'daki kervansaraylar, kent içinde külliyelerin parçası olarak yapılmaktadır. Değişik plan şemalarıyla uygulanan bu kervansarayların cepheleri sade, süs unsuru olmayan külliye içinde ikinci derecede kalan binalar şeklinde gelişmiştir.</p>	
<p>Rüstem Paşa Kervansarayı-Edirne (1554)</p> <p>URL 6, [Erişim tarihi:5.08.2019]</p>	<p>Mimar Sinan'ın eseri olan Edirne'deki Rüstem Paşa Kervansarayı, Osmanlı yükseliş döneminin en görkemli yapısıdır. Klasik avlulu hanlar planındadır.Dikdörtgen avlunun çevresine iki katlı odalar yerleştirilmiştir. Katların avluya bakan yüzleri, revaklıdır. Revakların arkasında ocaklı ve nişli odalar bulunur. Cephede üst kat pencere ve kapı kemerleri tuğla ile işlenmiştir. Kesme yonu taş ve iki sıra tuğla hatilla örülmüş duvarlar yapıya anıtsal bir görünüm kazandırmaktadır. Kentin sokak dokusuna uygun olarak tasarlanmış görkemli bir kervansaraydır.</p>
<p>Geyve Han-Bursa (15. yüzyıl)</p> <p>URL7, [Erişim tarihi:09.08.2019]</p>	<p>İki katlı bir yapı olup,duvarları tuğla ve moloz taştan inşa edilmiştir.Kare planlı avlunun etrafında revaklar ve bunlara açılan odaları vardır.Revaklarının üzeri tonozla, odalarının üzeri de beşik tonozla örtülmüştür. Saçaklar, üçgen tuğla frizle süslenmiştir (kirpi saçaklı). Kemerler, kapılar, ayaklar tuğladan yapılmıştır. Batı giriş kapısı iki tarafı kemerli beşik tonozludur.Alt kat odalar ikişer, üst kat odalar birer pencereye sahip olup,alt odalarda birer ocak bulunmaktadır. Cephe moloz taşla yalın inşa edilmiş, taç kapı yerine tuğla kemerle geçilmiş,cephelerde görkeme yer verilmeyip içyapı daha görkemli ve özenli yapılmıştır.</p>
<p>Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı-Kuşadası (1618)</p> <p>URL8, [Erişim tarihi:09.08.2019]</p>	<p>Kalın ve yüksek duvarların çevrelediği dikdörtgen avlunun etrafında iki katlı, revaklı kapalı mekan vardır. Yapıda, moloz taş ve devşirme taş malzeme kullanılmış, dış tarafı moloz taş ve tuğla, iç tarafı ise kesme taşlarla inşa edilmiştir. Küçük bir kale görünümündeki yapının en üst duvarları üçgen uçlu, sivri dendanelidir (dişli). Kervansarayın geniş kemerli giriş kapısı mermerdir. Kale görünümündeki yapı, güvenliğe önem veren bir anlayışı yansıtmaktadır.</p>

Tablo 2. Osmanlı dönemi (1299-1840) konaklama yapıları

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (1840-1914)

Oteller

Mimari Biçim ve Cephe Tasarımlarındaki Özellikler

Osmanlı'da hanlardan sonra, modern anlamda turizm tesisleri içinde otel fonksiyonlu inşa edilen otellerin, başkent İstanbul'da 1840'larda başladığı kabul edilmektedir. İstanbul'un iş, ticaret ve Levantenlerin yaşadığı Galata ve Pera'da açılmıştır. Daha sonra sayfiye otelleri olarak Adalar'da, Boğaziçi'nde, Göztepe'de inşa edilmişlerdir. Günün otel anlayışını Avrupa'dan alan fonksiyonel planlamaları yanında, mimari tasarımlarında *BİÇİM*, mimari üslupların hemen hemen hepsinin kullanıldığı, bazı yerel ve oryantal yapı bezeme biçimlerine yer verilmiştir. Özgün bir cephe düzenine sahip değildiler. Çoğu kent içi yollara açık parseller üzerine inşa edilen otellerde cephe önem kazanmıştır. Binalar yığma, kâgir sistemde olup, cepheleri geleneksel, neo klasik ve karma bir üslubu içeren, Avrupa otel tasarım ilkelerini içermektedir.

Pera Palas Oteli-Pera (1895)

URL9, [Erişim tarihi:07.08.2019]

Tasarımını Levanten mimar Alexander Vaullary'nin yaptığı bina, çevresel, kültürel ve sosyal aktiviteleri nedeniyle küçük Avrupa olarak bilinen Pera'nın Tepebaşı bölgesine inşa edilmiştir. Anıtsal görünümlü otelin cephelerinde geleneksel, neo klasik ve karma (geleneksel+neo klasik) üslupta öğeler bulunmaktadır. İç mekanda özellikle balo salonunda oryantalist yaklaşım, asansör, merdiven korkulukları gibi bazı yapı elemanlarında ise Art Nouveau etkileri görülmektedir. Cephelerde simetrik düzen kullanılmış, bosajlı duvar kaplamaları, iyon düzenindeki kolonları ve başlıkları, pilastrlar, kornişler neo klasik öğelerdir.

Tokatlıyan Oteli-Tarabya (1897)

Yakartepe ve Binan, 2011

Tokatlıyan oteli, ahşap sistemde inşa edilmiş, simetrik cephe düzeni kullanılmış ve otelin giriş aksı vurgulanmıştır. Cephelerde, neo klasik öğelerin yanında yerel mimari unsurlarına da yer verilmiştir. Konsollar balkon şeklinde yapılmış ve alınlık, pilastr, silme, kabartma, kemer öğeleri kullanılmıştır. Kaburgalı kubbesi Rönesans stilinde, neoklasik öğedir.

Splendid Palas-Büyükada (1911)

Yakartepe ve Binan, 2011

Büyükada'da yapılan Splendid Palas oteli kendi içine kapalı plan şemasında olup, dış mekanla bağlantısı azdır. Avrupa'da doğu mimarisine ilgi duyulmasının Anadolu'ya dayansımının bir örneğidir. Orientalizm akımı Neo Klasik öğelerle birlikte otelin cephelerine yansımıştır. Otelin cepheleri Avrupa mimarisine özgü pilastrlar, girlandlar ve akantus yaprakları ile Doğu mimarisine özgü ahşap kepenkler ve oryantalist stildeki kubbelerden meydana gelmektedir.

Tablo 3. Osmanlı dönemi (1840-1914) konaklama yapıları
Başvuru-Submission: 02/08/2019 Kabul-Acceptance: 27/09/2019

CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1980)	
Oteller	
Mimari Biçim ve Cephe Tasarımlarındaki Özellikler	
<p>Genç Cumhuriyet, Osmanlı'dan devraldığı otel anlayışını İstanbul'dan alarak, Anadolu'nun diğer kentlerine taşımıştır. Ankara'nın başkent olması nedeniyle ilk uygulamalar orada 'milli mimari' akımı içinde tasarlanmış, cephelerde ve biçimde yerli mimari öğelere bolca yer verilmiştir. 1950'lerden sonra dünyada gelişen turizme dayalı olarak, otel tasarımlarında fonksiyondan yansıyan <i>biçimlere</i> geçişteki modern mimari akımının örnekleri olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu döneme Avrupa'da ilk uygulanan İstanbul Hilton'un <i>biçim</i>örnek olmuştur. Bol loca balkonlu, kutu görünümlü binalarda uluslararası rasyonel bir anlayış egemendir. Örneğin, İstanbul'daki Çınar oteli küçük Hilton olarak anılmaktadır.</p>	
<p>Ankara Palas Oteli(1927)</p> <p>URL 10, [Erişim tarihi:07.07.2019]</p>	<p>Genç Cumhuriyetin ilk ve milli olma niteliğini taşıyan otel binasıdır. Merkezi planlamalı binada balo salonuna önem verilmiştir. Taç kapıyı yansıtan ana giriş ve sağlı sollu kulelerde geniş saçaklarla 1. Milli Mimari akımının görkemli binası olarak nitelendirilmektedir.</p>
<p>Hilton Otel İstanbul(1954)</p> <p>URL11, [Erişim tarihi:01.07.2019]</p>	<p>Avrupa'nın ilk Hilton'u olan otel İstanbul'da inşa edilmiştir. Türkiye'de yapılmış ilk uluslararası mimari üsluplu konaklama yapısı olup, yapım tekniği ve kullanılan malzemeler ile de kent dokusunda farklılık yaratmıştır.Koridor boyunca dizilen yatak odalarının oluşturduğu kübik bir biçimi yansıtır niteliktedir. Bol loca balkonları nedeniyle kitaplığı andırmaktadır. İstanbul'un silüetini bozan ilk bina olarak tanımlanmaktadır.</p>
<p>Divan Talya-Antalya (1970)</p> <p>URL 12, [Erişim tarihi:15.08.2019]</p>	<p>Hilton otelleri zincirinin Türkiye'de uygulanmasının etkisi altında, loca balkonlu cepheleri içeren uluslararası otel tasarımının yansıması olan bina, rasyonel otel anlayışını yansıtan biçime sahiptir. Yöne ve manzarasına göre otel yatak ünite kütesinin kırılarak, uygulanması ile çevreye uyum sağlanmaya çalışılmıştır.</p>

Tablo 4. Cumhuriyet dönemi (1923-1980) konaklama yapıları

Başvuru-Submission: 02/08/2019

Kabul-Acceptance: 27/09/2019

Cumhuriyet Dönemi (1980- 2018)	
Temalı Oteller	
Mimari Biçim ve Cephe Tasarımlarındaki Özellikler	
<p>Devletin turizm sektörünü büyük ölçekte teşviklerle desteklemesi ve stratejik görüşle planlanıp programlanan 'turizm bölgeleri' içindeki parsellerde, çağdaş zamanın bütün tekniğini ve donanımını içeren oteller tasarlanarak, inşa edilmiştir. Biçimolarak fonksiyondan yansıyan rasyonel, uluslararası niteliktedirler. Dünyada 1950'lerde başlayan temalı otel tasarımının, Anadolu'da ancak 2010 yıllarında uygulama zemini bulunduğu görülmektedir. Otel projelendirilmelerinde, tüm fonksiyonları yerine getiren hacimlerin oluşturduğu kütlelerin biçimi, cephede modern anlayışı arayarak binanın kütle yapısını etkileyen biçimlerin uygulandığı görülmektedir. Otel tasarımında cepheden çok, bina kütlelerinde yapısal değişimlere yer verilerek, konsept-temalar yapısal olarak tasarlanmaktadır.</p>	
<p>Topkapı-Antalya(1999)</p> <p>URL13, [Erişim tarihi:10.08.2019]</p>	<p>Türkiye'nin ilk temalı oteli olarak Antalya'da inşa edilmiştir. Tatil köyü anlayışıyla tasarlanan turistik tesisin oluşturduğu fonksiyonel binaların tümü, Topkapı Sarayı'ndaki binaları yansıtmaları ile tarihsel ortamın yaşanılması istenmiştir.</p>
<p>Kremlin-Antalya(2003)</p> <p>URL 14, [Erişim tarihi:10.08.2019]</p>	<p>Türkiye'nin ikinci temalı oteli olarak Antalya'da açılmıştır. Temalı otel uygulamalarının son örneklerinden olan ve tatil köyü anlayışı ile tasarlanan binalarda mimari anlayış ve yorum olarak, Moskova, Kızıl Meydan'daki Kremlin Sarayı ile Aziz Vasili kilisesi tema edilmiştir. Tesisin diğer üniteleriyle uyumunda, aynı başarının sağlanmadığı örneklerdendir.</p>
<p>Concorde Otel-Antalya(2005)</p> <p>URL 15, [Erişim tarihi:10.08.2019]</p>	<p>Concorde uçağı biçiminde tasarlanan otel, Türkiye'de gelişen turizmin, otel mimari tasarımlarında tema işlenmesinin örneklerinden biridir. Otel kütlelerinde, yapısal bir değişimle cephedeki süslemeden çok kütleye anlam verildiği görülen bir uygulamadır.</p>

Tablo 5. Cumhuriyet dönemi (1980-2018) konaklama yapıları

Başvuru-Submission: 02/08/2019

Kabul-Acceptance: 27/09/2019

5. Sonuç

Çalışmanın amacı tarihsel süreçte Anadolu'daki konaklama tesislerinden başlayarak, günümüzde uygulanmakta olan turistik tesislerin *mimari biçiminin* gelişimini, seçilen örneklerle görselleştirerek sunmaktır. Konuya yalnızca mimari biçim açısından bakılarak, neden-sonuç ilişkisini ortaya koymak yerine turizmin özüne inmeye çalışılmıştır.

Uygulanan mimari tasarım ürününün *biçiminde*, turizm sektörünün dinamizmi yanında, kültürel ve entelektüel gereksinimleri ile yenilikçi eğiliminin etken olduğu görülmektedir. Turizm, turist, turistik tesisler kavram ve tanımları yapılarak turizmin seyahat, yeni yerleri görme, yeni kültürleri tanıma gezisini organize eden bir yapı olmaktan çıkarak, makro-ekonomik bir sektör olduğu saptanmıştır. Bu makro-ekonomik sektörün sistem analizi yapılarak, *konaklama tesislerinin* turizm sisteminin bir bileşeni (ögesi) olduğu belirlenmiştir (Bkz. Şekil 1). Sistemin içinde yer alan diğer öğelerden ayırarak incelenmesinin metodik olmayacağı kanısı ile turizm incelenmiştir. Sistemde, konaklama tesislerinin mimarisi için ön koşulların diğer öğelerle karşılıklı etkileşim içinde biçimlendiği gerçeğine varılmıştır.

Her mimari yapıtta olduğu gibi, turistik tesis konaklama binalarının mimarisi sürecin sosyo-ekonomik, kültürel ve turizm politikalarına bağlı olarak yatırımcıların yaklaşımlarını yansıtır nitelikte olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmada, turistik tesislerin mimari tasarımlarında yer alan öğelerden fonksiyon-teknoloji-biçim arasından görselliği ilgilendiren ve bütünü yansıtan *mimari biçim* incelenerek, örneklerle sunulmuştur.

Sonuçta turizmin ve ona hizmet veren turistik tesislerin tasarımlarının, dönemlerine uygun olarak Anadolu'ya da yansıdığı izlenmiştir. Otel binalarının mimari biçimi önceleri bina cephelerinde denenmiş, mimari üslup (stil) öğeleri yöresel konumlama ile cephelere yansıtılarak kullanılmış, 1950'lerden sonra tasarımda yapısal olarak gelişerek günümüzde konsept veya temalı otel olarak nitelendirilen biçimlerin otel kütlelerinde yansıtıldığı izlenmiştir. Bu yapısal değişim Anadolu Coğrafyası'nda oluşan otel mimarisinde biçimin son noktasını yansıtmaktadır.

Kaynaklar

- Akdağ, M. (1979). **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C1, 3. Basım, Tekin Yayınevi: Ankara.
- Baştemur, T. C. (2009). **Likya yolu ve çevresinin turizm ve rekreasyon potansiyelinin araştırılması** (basılmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Batur, A. (1994), "Pera Palas Oteli-Mimari", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C:6, s.240: İstanbul.
- Bayar, M. Z. (1992). **Turizm'e Giriş**, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi yayını: İstanbul.
- Demirci, D. (2014). *Isparta'daki Kervan Yolları Üzerine Bazı Düşünceler*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (ISSN: 2147-0626), Vol.3, No.3, September 2014, DOI:10.7596/taksad.v3i3.344.
- Dieke, U.C. P. (2003), *Tourism in Africa's Economic Development: Policy Implications*, Management Decision, 41 (3): 287-295.
DOI: 10.1108/00251740310469468
- Eralp, Z. (1983). **Genel Turizm**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 3.
- Goeldner, C. R.& Ritchie, J. R. B. (2009). **Tourism: Principles, practices, philosophies**. 11th Ed. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, New Jersey.
- Keçiş, M. (2013). *XIII.-XIV. Yüzyıl Bizans ve İslam Kaynaklarına Göre Kuzeybatı Anadolu Yol Ağları*, Belleten, S. 280, Cilt LXXVII, TTK, Ankara, s.849-874.
- Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M. (2014). **Genel Turizm İlkeler Ve Kavramlar**. Detay Yayıncılık, 15. Baskı: Ankara
- Maviş, F., Ahıpaşaoğlu, H. S. ve Kozak, N. (2002). **Genel Turizm Bilgisi**. Meryem A. Kozak (Ed.) Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, AÜ Yayın no:1360, AÖF Yayın no:727.
- Ovalı, K. P. (2007). *Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması*, Y.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Megaron, C2(2), 64-79.
- Özkafa, E. (2015). **Konya Anadolu Selçuklu Hanlarının Restoran İşleviyle Yeniden Kullanımının İrdelenmesi** (basılmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Tunç, A ve Saç, F. (1998). Genel Turizm: Gelişimi-Geleceği, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Yakartepe, E. Ç. ve Binan, C. (2011). *İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)*, Y.T.Ü Mimarlık Fakültesi, E-Dergi, Megaron, Cilt 6, Sayı 2, 79-94.
- Yavuz, T. A. (1997). *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular*, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-7 Kasım 1997, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, C.II, s. 239-259.
- <http://seldjukian.blogspot.com/2007/11/kervansaraylar-zerine-almalar-ayl-ikel.html> [Erişim tarihi: 01.09.2019].

- URL 1- <http://www.goktepe.net>[Erişim tarihi: 25.09.2019].
URL2- <https://slideshare.net/serapkozan/anadoluuygarlc4b1klarc4b11>[Erişim tarihi: 01.08.2019].
URL3- <https://www.sosyaldeyince.com/haritalar> [Erişim tarihi: 29.07.2019]
URL4- <http://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/29329/anadolu-selcuklu-mimarisinin-en-ozgun-eserleri-hanlar-ve-kervansaraylar>[Erişim tarihi:29.07.2019]
URL5- <http://avanos.freeoda.com/tr/kervansaray.html> [Erişim tarihi:29.07.2019]
URL6- <http://www.edirnekulturturizm.gov.tr/TR,76567/rustempasa-kervansarayi.html> [Erişim tarihi: 5.08.2019]
URL7- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/geyve-han> [Erişim tarihi: 09.08.2019]
URL8- <http://www.aydinkulturturizm.gov.tr/TR,64461/okuz-mehmet-pasa-kervansarayi.html> [Erişim tarihi: 09.08.2019]
URL9-<http://www.seyriistanbul.com/2015/01/pera-palace-otel/> [Erişim tarihi: 15.08.2019]
URL10-<http://www.milliyet.com.tr/ataturk-un-ankara-palasi-gundem> [Erişimtarihi:15.08.2019]
URL 11- <https://www.rezervasyon.com> [Erişim tarihi: 15.08.2019]
URL 12- <https://www.emlaktasondakika.com> [Erişim tarihi: 15.08.2019]
URL.13- <http://www.arkitera.com>[Erişim tarihi: 10.08.2019]
URL.14-<https://www.etstur.com/Pgs-Hotels-Kremlin-Palace> [Erişim tarihi: 15.08.2019]
URL.15-<https://tr.hotels.com> [Erişim tarihi: 15.08.2019]